

УДК 930:502 / 314.1: 631.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.16/58.14>

Галина БУХТА

аспірантка, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України, вул. Героїв Оборони, 10, Київ, Україна, індекс 03127; викладачка, Іллінецький аграрний фаховий коледж, вул. Студентська, 2, м. Іллінци, Вінницька область, Україна, індекс 22700 (ilin.bibl@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1069-3280>

Бібліографічний опис статті: Бухта, Г. (2024). Суспільно-гуманістичний погляд на глобальні проблеми людства в науковій спадщині академіка А. О. Бабича (1936–2015). *Українські історичні студії*, 16(58). 139–149. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.16/58.14>

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА А. О. БАБИЧА (1936–2015)

*Природа любить простоту і єднання,
бо вона є частиною Всесвіту,
живе за його законами*
А. О. Бабич

Анотація. У статті розглянуто деякі аспекти суспільно-гуманістичного погляду на проблеми народонаселення і продовольства видатного вченого-аграрія, академіка Національної академії аграрних наук України Анатолія Олександровича Бабича (1936–2015). Проведено аналіз його праць із глобальних проблем сучасності – забезпечення людства продовольчими та білковими ресурсами, а тварин – кормовими. **Мета дослідження** полягає в розкритті значущості суспільно-гуманістичних поглядів ученого щодо наукових підходів у розв'язанні проблем розвитку цивілізації. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, системності й науковості та загальнонаукових методах аналізу і синтезу. Основною дослідження також є головні принципи загальнонаукових методів історико-біографічного аналізу. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше, ґрунтуючись на основних принципах сучасного гуманізму й фундаментальних працях видатного українського вченого-аграрія та залученні спогадів його сучасників та членів родини, з'ясовано співвідношення сучасних принципів гуманізму з гуманістичними світоглядними парадигмами вченого. **Висновки.** А. О. Бабич провів глибокий аналіз споживання населенням планети продовольчих та кормових ресурсів та на основі розгляду циклічності глобальних процесів синтезу і кругообігу речовин, еволюції життя культурних і диких рослин з'ясував закон про народонаселення й продовольство, відкинувши теорію про неможливість забезпечення щораз більшого населення планети продовольчими ресурсами. За висновками вченого, цивілізація є системою, яка саморегулюється у взаємозв'язках народонаселення й продовольства. Створений сучасний генетичний потенціал рослинних і тваринних організмів, за умови реалізації його масштабного нарощування й виробництва продовольства і кормів до обсягів повного забезпечення їх потреби, може розв'язати проблему продовольчих ресурсів.

Ключові слова: історія аграрної науки, академік А. О. Бабич, гуманістичні погляди, продовольчі ресурси, білкові ресурси, народонаселення.

Halyna BUKHTA

Postgraduate student, National Scientific Agricultural National Academy of Agrarian Sciences, 10, Heroiv Oborony Str., Kyiv, Ukraine, postal code 03127; Teacher, Illintsi Agricultural Vocational College, 2, Studentska Str., Illintsi, Vinnytsia region, Ukraine, postal code 22700 (ilin.bibl@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1069-3280>

To cite this article: Bukhta, H. (2024). Suspilno-humanistychnyi pohliad na hlobalni problemy liudstva v naukovi spadshchyni akademika A. O. Babycha (1936–2015) [Social and humanistic view of global problems of humanity in the scientific heritage of academics A. O. Babicha (1936–2015)]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 16(58). 139–149. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.16/58.14> [in Ukrainian].

SOCIAL AND HUMANISTIC VIEW OF GLOBAL PROBLEMS OF HUMANITY IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ACADEMICS A. O. BABICHA (1936–2015)

*Nature loves simplicity and unity,
because it is part of the universe,
lives according to its laws*
A. O. Babich

Summary. The article examines some aspects of the socio-humanistic view of population and food problems of the outstanding agrarian scientist, academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Anatolii Oleksandrovych Babich (1936–2015). An analysis of his works on the global problems of our time – providing humanity with food, protein, and animal fodder resources was carried out. **The purpose** of the research is to reveal the significance of the scientist's social and humanistic views on scientific approaches in solving the problems of the development of civilization. **The research methodology** is based on the principles of historicism, objectivity, systematicity and scientificity and general scientific methods of analysis and synthesis. The basis of the research is also the main principles of general scientific methods of historical and biographical analysis. **The scientific novelty** is that for the first time, based on the basic principles of modern humanism and the fundamental works of an outstanding Ukrainian agrarian scientist, involving the memories of the scientist's contemporaries and members of his family, the relationship between the modern principles of humanism and the humanistic worldview paradigms of the scientist has been clarified. **Conclusions.** A. O. Babich conducted an in-depth analysis of the global population's consumption of food and fodder resources, and on the basis of consideration of the cyclicity of global processes of synthesis and circulation of substances, the evolution of the life of cultivated and wild plants, clarified the law on population and food, rejecting the theory of the impossibility of ensuring the growing population of the planet with food resources. According to the scientist's conclusions, civilization is a self-regulating system in the relationship between population and food. The created modern genetic potential of plant and animal organisms, subject to the implementation of its large-scale expansion and production of food and fodder to the extent of fully meeting their needs, can solve the problem of food resources.

Key words: history of agricultural science, academician A. O. Babich, humanistic views, food resources, protein resources, population.

Постановка проблеми. Як В. І. зазначає Попик у праці «Знакові постаті національної історії та культури» (Попик, 2016) здобуття Україною незалежності «повернуло її минулому та сучасності право на людське обличчя», створивши водночас «проблему знакових імен вітчизняної історії та культури» (Попик, 2016, с. 11).

З опорою на людський розум та науку, в центрі якого – гідність і цінність людського життя, є сучасне розуміння гуманізму. Звернемося до заснованих на принципах Амстердамської декларації (Amsterdam Declaration, 2002) положень сучасного гуманізму, що розвивається представництвом глобального гуманістичного руху, Центром громадських свобод (Сила науки, 2024). Згідно з постулатами декларації, основи сучасного гуманізму закладені в таких принципах, як: 1) етичність гуманізму, що декларує цінність, гідність і незалежність особистості; піклування про все людство, включаючи майбутні покоління; 2) раціональність гума-

нізму як прагнення використовувати науку творчо, з вірою, що розв'язання світових проблем полягає в людських думках і діях, оскільки гуманізм виступає за застосування методів науки та вільного дослідження проблем людського добробуту й водночас стримування науки й техніки людськими цінностями, де наука виступає засобами, а людські цінності визначають цілі; 3) поєднання особистої свободи із соціальною відповідальністю перед суспільством, визнання залежності й відповідальності за світ природи; 4) безперервність процесу знань про світ, спостереження, оцінювання як безперервний процес; 5) визнання перетворювальної сили мистецтва й художньої творчості, важливість літератури, образотворчого, виконавського мистецтва в особистому розвитку й самореалізації, цінність художньої творчості й уяви; 6) гуманізм як життєва позиція, зі спрямуванням на максимально можливу реалізацію через культивування етичного й творчого життя з раціональними засобами відповіді на виклики часу.

Необхідно зазначити, що А. О. Бабичу довелося працювати й вибудовувати власну світоглядну позицію в умовах, коли, пронизуючи всі сфери суспільно-економічного життя – освіти, науки та культури, головним засобом національної комунікації і творення «єдиного радянського народу» (Демуз, Січкаренко, 2022) виступала російська мова як модернізація суспільних і наукових процесів, можливість нових відкриттів і кар'єрних перспектив.

З огляду на важливість рецепції академіка Національної академії аграрних наук України А. О. Бабича виникає необхідність уважного ставлення й поглибленого вивчення його наукової спадщини, зокрема його гуманістичних концепцій: від особистих роздумів над запитанням «Хто я?» до виведення закону взаємозалежності зростання народонаселення й забезпечення його продовольством. Гуманістичні погляди академіка А. О. Бабича були помічені його сучасником К. С. Михайловим (Михайлов, 2006), який у роздумах про масштаби світогляду вченого визначив їх через призму філософської теорії пізнавального й непізнавального світу Іммануїла Канта (1724–1804), котрий вважав розділення цих двох світів трансцендентальною лінією. Характеризує це вченого через такі прояви, як: втрата відчуття часу та його плинності, відсутність «рис самозбереження», причетність до відчуття вічності, рідкісна властивість «зазирнути за позамежову лінію», відповідальність перед природою й людьми (Михайлов, 2006, с. 52).

Зауважимо, що, незважаючи на важкі умови тоталітарної системи, творча діяльність А. О. Бабича – це масштабний науковий підхід і цілеспрямованість, що, власне, й допомогли йому пройти шлях науки до члена-кореспондента ВАСГНІЛ (1988) (Всесоюзна академія сільськогосподарських наук імені Леніна, нині – Національна академія аграрних наук України), члена-кореспондента й академіка УААН (1990). Загалом, діяльність А. О. Бабича тривала 54 роки; науковий спадок налічує 1095 наукових і науково-популярних праць, які опубліковані самостійно та у співавторстві, зокрема 30 монографій і книг, 140 патентів і авторських свідоцтв. Академік А. О. Бабич – перший доктор наук із культури сої в Україні, очолював державні науково-технічні програми з кормовиробництва та розв'язання проблеми білка; входив до складу організаційного комітету із заснування української академії аграрних наук (1990) (Національна академія аграрних наук, 2012, с. 17–18).

Аналіз досліджень. Посилаючись ще до часів філософії Гегеля, О. С. Забужко у вступній частині своєї праці «Філософія української ідеї та європейський контент: франківський період» (Забужко, 1993) зазначає важливість приналежності суспільства до інтелектуального інструментарію та необхідність розгляду історії українства як історії «здобутків і втрат людського духа», бо «у його споконвічній звазі варто відповісти собі на славнозвісні гегелівські питання «що я і навіщо я?» навіть заради того, аби «дати собі зараду в правдивих масштабах кризи, котра його охопила» (Забужко, 1993, с. 3–4).

Сутність сучасного розуміння гуманізму як світоглядного й аксіологічного принципу розкрили В. С. Пазенок, В. В. Лях, О. М. Соболь та ін. у праці «Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи», де з'ясовано особливості новітніх соціально-філософських рефлексій «практики людини» в контексті процесів і подій суспільства початку XXI ст. (Гуманізм, 2001).

У науковому обігу в останні десятиліття сформувався комплекс історіографічних напрацювань про життя й діяльність академіка Національної академії аграрних наук А. О. Бабича.

Певна частина з них написана ще за його життя (Анатолій Олександрович Бабич, 1997; Михайлов, 2006). Так, зокрема, постать ученого, як «особливого <...> за інтелектуальним розмахом генератора ідей» та «корифея науки» розглядається в праці К. С. Михайлова «Наукова школа академіка А. О. Бабича» (Михайлов, 2006, с. 49).

Сучасному погляду на життя і творчість ученого А. О. Бабича присвячено наукові розвідки Г. О. Бухти «Формування наукових поглядів академіка А. О. Бабича в контексті розвитку української аграрної науки» (Бухта, 2022); «Академік НААН А. О. Бабич та його наукова школа з аграрного дослідництва» (Бухта, 2023). Однак у цих працях внутрішнім трансформаційним процесам особистості вченого та еволюції його наукових ідей і концепцій уваги не приділено.

Аналізу сучасної історіографії про життя й діяльність академіка А. О. Бабича в контексті розвитку аграрної біографістики з метою ілюстрування наявної ситуації щодо створення наукових та інтелектуальних біографій учених-аграріїв присвячено працю І. О. Демуз «Вибудовування наукових біографій учених-аграріїв (на прикладі життєпису академіка А. О. Бабича)» (Демуз, 2024). Проте, як зазначає авторка, повноцінної інтелектуальної біографії наразі поки що немає.

Доповнює дослідження комплекс публікацій у періодичних виданнях, які є джерелами інформації та формування суспільної думки про події й особистості. Зокрема, це публікація А. Лазаренка у вінницькому міському часописі «Вінницькі відомості» «Академік Анатолій Бабич: «Мене запрошували в США, але я вибрав Україну...» (Лазаренко, 1998); публікація А. Степового у дніпровській регіональній газеті «Зоря. Ветеран Придніпров'я» «Академік українського степу» (Степовий, 2006). До 70-літнього ювілею А. О. Бабича редакція районної газети Дніпропетровщини «Васильківський вісник» опублікувала матеріал «Наш знаменитий вчений-земляк був двічі визнаний «Людиною року» у США» (Наш знаменитий вчений, 2006).

Деякі питання в ставленні вченого до розв'язання глобальних світових проблем висвітлюють його окремі праці, зокрема публікація у вінницькій регіональній газеті «Подільська зоря» «Оновити відносини з селом» (Бабич, 1990) та в громадсько-політичному виданні «Сільське життя» «Україна підраховує свої ресурси» (Бабич, 1996).

Вагомими в дослідженні є присвячені глобальним проблемам світових земельних ресурсів і забезпечення населення продовольством оригінальні праці А. О. Бабича, що ґрунтуються на його багаторічному досвіді. У своїх фундаментальних працях: «Кормові і білкові ресурси світу» (Бабич, 1995); «Світові, земельні, продовольчі і кормові ресурси» (Бабич, 1996); «Народонаселення і продовольство на рубежі другого і третього тисячоліття» (у співавторстві з А. Бабич-Побережною) (Бабич, А. Бабич-Побережна, 2000) учений доводив, що рослинні корми та рослинний білок лежать в основі продовольчих ресурсів світу, виробництво й використання яких представлено глобальним прогресом, від темпів і напрямів удосконалення яких залежала галузь тваринництва і розв'язання продовольчої проблеми як майбутнього людства.

Доповнюють дослідження записані спогади сучасників ученого про його наукову діяльність, а також інтерв'ю з членами родини.

Мета статті – на основі фундаментальних праць академіка А. О. Бабича, його спогадів та інтерв'ювання сучасників і доньки розкрити значущість суспільно-гуманістичних поглядів ученого щодо наукових підходів у розв'язанні проблем людства і розвитку цивілізації як концепцій нового гуманізму.

Виклад основного матеріалу. Видатний діяч науки Б. Є. Патон писав: «Розвиток науки – це складова частина загального процесу інтелектуального розвитку людського розуму і становлення цивілізації. Якісно нові соціально-економічні умови, що сформувалися в результаті системних перетворень на межі ХХ–ХХІ століття в Україні, призвели до нового сплеску науки та інноваційної діяльності. Розвиток науки і техніки став домінуючим фактором на сучасному етапі розвитку людства» (Науковці України, 2010). До видатних учених зазначеного історичного періоду належить і академік Національної академії аграрних наук Бабич Анатолій Олександрович (1936–2015).

У 1990 р. в інтерв'ю газеті «Подільська зоря» А. О. Бабич сказав, цитуємо: «Я вчений, що служить сільському господарству. Нині ми стали перед фактом, що нічим нагодувати народ» (Бабич, 1990, с. 2). Таким чином, своїм першим завданням він вважав прискорення розвитку аграрної науки, впровадження нових технологій у вирощуванні кормових культур, розв'язання проблеми кормового білка як причини недобору тваринницької продукції та нестачі продовольства.

А. О. Бабич родом із Дніпропетровщини, з давнього козацького села Наковальщина (нині – Павлівка) Васильківського району. Народився 6 серпня 1936 р. у сім'ї селян Олександра Івановича та Антоніни Афанасіївни Бабичів (Степовий, 2006). Його перша життєва школа – навколишня сільська природа, річка Верхня Терса, береги та луки, на яких він допомагав матері збирати сіно для домашнього господарства. Під час навчання в школі в нього проявився інтерес до точних і природничих наук, захоплення літературними творами. Згадуючи дитячий досвід сільського пастушка, вчений пізніше писав, що в його полотняній торбині, окрім окрайця хліба, завжди були книги Тараса Шевченка, Володимира Сосюри, Івана Нечуя-Левицького та інших вільнодумців. Любов до природи, ставлення до землі й бажання знати закони природи стали ключовими в прагненні здобути агрономічну освіту. У 1954–1959 рр. А. О. Бабич навчався в Дніпропетровському сільськогосподарському інституті (нині – Дніпровський державний аграрно-економічний університет) (Анатолій Олександрович Бабич, 1997) та, закінчивши його з відзнакою, повернувся в рідне село працювати агрономом, щоб самостійно проводити дослідження. Згодом вирішив піти в науку – у 1961 р. вступив на навчання в аспірантуру Всесоюзного науково-дослідного Інституту кукурудзи (нині – Інститут зернових культур НААН) і впродовж 1965–1979 рр. працював у ВНДІ кукурудзи старшим науковим співробітником, згодом – ученим секретарем, завідувачем лабораторії агротехніки кормових культур. У 1960–1970 рр. актуальними в науковій роботі ВНДІ кукурудзи стали нові напрями, пов'язані з необхідністю забезпечення тваринництва якісними кормами з високим вмістом білка. У 1980–2001 рр. очолював Український науково-дослідний Інститут кормів на Поділлі в місті Вінниці (нині – Інститут кормів і сільського господарства Поділля НААН).

Дослідники (Михайлов, 2006) розглядають творчу діяльність А. О. Бабича у трьох площинах: 1) дослідження ретроспективи української аграрної науки з класифікацією її історичних кроків, методичного підходу до нових явищ тогочасної науки; 2) виважена оцінка сучасних тенденцій, проведення нових досліджень, що стали основою теорії аграрної науки за ґрунтовними науковими висновками; 3) націленість наукових досліджень із ключових питань земельних, продовольчих і кормових ресурсів на перспективу, забезпечення народонаселення продовольством. Проте автор ставить питання засвоєння українською наукою досвіду вченого-інтелектуала як не до кінця вивченого.

Отже, на межі епох – кінця другого та початку третього тисячоліть, коли настала криза в українській економіці, зокрема в сільському господарстві, зменшилося виробництво продовольства, погіршилося харчування людей, ускладнилося життя й зменшилася його тривалість, учений замислювався над питаннями існування світу, ходом історії, здобутками і втратами в розвитку суспільства, взаємовідносинами між людиною й природою, майбутнім та долею людства. Проблему життя він вважав найголовнішою серед найважливіших і найскладніших проблем для науки, яка неспроможна розв'язати її раз і назавжди (Бабич, Бабич-Побережна, 2000, с. 19). Тільки генерація послідовних теорій, що постійно змінюють одна одну, спроможна наближати людство до істини, попри періодичні спалахи суперечностей і розброду. Адже як частинка природи людина вивчає й розуміє її, навіть робить прогнози відповідно до спроможності й ресурсів свого розуму. З огляду на це вчений цитує Геракліта щодо людського пошуку людиною знань у своєму маленькому світі, бо визнає вірним переважно те, що простіше, та через нетерпимість відсторонює важке і складне, нестабільне й схильне до змін. Водночас для вченого, який формує новий закон, існує небезпека, насамперед для нього самого: випереджаючий час геній заперечує теорію панівної наукової школи; син століття виходить вперед свого століття, ламаючи стереотипи, стверджує нові положення, знаючи, що вони можуть бути

неприйнятими. Бо часто «новий закон є спочатку суб'єктивним, що з часом стає об'єктивною істиною», однак цей шлях важкий, він, долаючи застарілу теорію, проходить через терни, щоб утвердитися в науці. Отже, генію часто протистоїть стіна непорозуміння, протистояння, несприйняття, заздрість; як історичні приклади – вигнання, засудження, ув'язнення, нагляд спеціальних служб або ж замовчування, вимушений виїзд за межі країни, де їх і визнають геніями.

Періодичні спалахи розбіжностей у науці вчений називає інтелектуальною загадкою, знаходить сутність взаємозв'язку між природою й філософією буття: «біологія, як наука про життя, без філософії так само як і філософія без біології, не можуть бути зрозумілими...» (Бабич, Бабич-Побережна, 2000, с. 23). Водночас світова наукова практика показує, що корифеїв у науці – одиниці, інші ж є необхідними ланцюжками загальної справи. Втім, темпи росту матеріальної культури у XX столітті в економічній, технологічній і соціальній сферах, видатні досягнення в області енергетики, генетики, освоєння космосу, новітні промислові технології досягли максимуму, протиставленням чому вчений вбачає відставання духовного розвитку. Це викликало світові війни, екологічні катастрофи, радіаційні небезпеки, загальну деградацію людства: злочинність, загострення хвороб, тенденції суїциду. Вчений також застерігав, що існуванню людства загрожують і глобальні небезпеки: виснаження природних ресурсів, глобальне потепління, забруднення довкілля, зруйнування біосфери, що спонукує спрямувати всі ресурси на подолання кризи.

Прогнозуючи зростання чисельності народонаселення на планеті, А. О. Бабич посилається на висновки та прогнози досліджень наукових центрів та окремих вчених, зокрема у 1997 р. вчені М. Енсмінгер, Д. Оульфільд, У. Хейнман прогнозували, що у 2100 р. очікується чисельність населення на Землі 30 млрд осіб. Щодо більш далекої перспективи, то можливе зростання чисельності й забезпечення необхідними для життя ресурсами до 50–60 млрд осіб, що приблизно в 10 разів більше, аніж мешкало наприкінці XX століття (Бабич, Бабич-Побережна, 2000, с. 149).

У 90-х рр. XX століття, в період розквіту творчої наукової діяльності вченого-аграрія А. О. Бабича, для наукового світу важливими були кризові питання екологічної ситуації на планеті, забезпечення ресурсами, умови виживання людства в третьому тисячолітті. Продовольчі ресурси і людину, як і все народонаселення, А. О. Бабич уявляв цілісною системою, що розвивається в діалектичній системі єдності природи і суспільства, в системі сучасних і майбутніх суспільних відносин й формуванні нової цивілізації. Навіть за деякої, здавалося б, суперечливості цієї системи він вбачав взаємозалежність народонаселення континентів та їх продовольче забезпечення.

На основі аналізу глобальних процесів синтезу і кругообігу речовин, еволюції життя культурних і диких рослин учений прогнозував, що вже створений генетичний потенціал рослинних і тваринних організмів настільки великий, що за його реалізації можна масштабно нарощувати виробництво продовольства і кормів до таких обсягів, аби повністю забезпечити потребу всіх людей у продуктах харчування, а тварин – у кормах (Бабич, Бабич-Побережна, 2000, с. 147). У перспективі, в разі подальшого зростання народонаселення й використання всіх резервів, досягнень і ресурсів світової науки цілком можливим буде збільшення виробництва їх на тих самих землях та під час освоєння нових земель і акваторій у три-п'ять разів з урахуванням зростання цих параметрів.

На підставі аналізу виробництва продовольчих ресурсів у світі (Бабич, 1996), враховуючи збільшення площі землі в обробітку, вчений припускав, що боятися подальшого росту народонаселення та відносного зменшення кількості зайнятого населення в сільському господарстві не слід, адже потенціал родючості землі, що знаходилася в обробітку, продуктивність сучасних сортів сільськогосподарських культур і порід тварин величезний, світова біологічна й аграрні науки володіють розробками, здатними змінити агропромислове виробництво. Водночас нестача джерел енергії, продовольства та інших ресурсів не абсолютна, а відносна, і людство може ці питання розв'язати або ж регулювати відповідно до чисельності народонаселення.

Таким чином, учений вважав, що у зв'язку з розвитком суспільства як саморегулятивної системи не варто переносити закон про перенаселення планети на третє тисячоліття з двох причин: через дефіцит продовольства перенаселення планети не буде; потенційно ресурси рослинного білка як важливого складника продовольства невичерпні, й виробництво його можна нарощувати до масштабів повного забезпечення. Вчений довів, що цінним рослинним білком, який за своїм хімічним складом близький до тваринного, є білок сої. Він має високі харчові, кормові й лікувальні властивості, фізіологічно активний, забезпечує потребу організму в поживних речовинах та має великий попит на світовому ринку (Бабич, Бабич-Побережна, 2000, с. 135; Бабич, 1995, с. 45).

Так, для виробництва білкових культур і збільшення продовольства у XIX столітті в обробіток були залучені великі площі земель у Північній Америці, Австралії, Азії, Європі. Експертами ФАО проведено ретельні розрахунки масштабів освоєння нових земель на випадок зростання населення, й розширення площ орних земель можливе на 3,2–3,4 млрд гектарів. Учений брав участь у міжнародних заходах із проблеми вивчення і збільшення виробництва білкових культур у США, відвідував країни Азії та Європи. Наукова думка й концепції А. О. Бабича були авторитетними, його запрошували на роботу в США (Лазаренко, 1998). Однак пріоритетом для нього залишалося розв'язання нагальних проблем українського землеробства, яке він вбачав унікальним і за структурою не схожим на землеробство інших країн світу. Він вважав, що Україна має вибудувати власну концепцію розвитку сільського господарства та зайняти відповідну нішу у світовому продовольчому ринку.

Так, висловлюючи думку щодо раціонального використання земельних ресурсів в Україні, розорювання земель, особливо схилових, «що тільки можна розорати», вчений вважав «бездумним», як і неправильне використання гербіцидів та отрутохімікатів, що є виснажливим для ґрунтів, призводить до ерозії й деградації, погіршує екологічну ситуацію. Зокрема, на Вінниччині вже в 1990 р. 91 відсоток земель був розореним. З огляду на це, починаючи з 90-х рр., вчений та його наукова школа із селекції, рослинництва, кормовиробництва і продовольчих ресурсів Інституту кормів працювала над розв'язанням проблем раціонального використання земельних ресурсів, збільшення виробництва білкових кормів, цитуємо: «Ми б'ємося над тим, щоб вилучити з ріллі 70 тисяч гектарів схилових земель. Інститут розробив систему їх залуження різними травосумішками, що дозволить їх значно поліпшити <...>, необхідно змінити структури посівів, особливо площі посівів сої збільшити в чотири рази» (Бабич, 1990). А. О. Бабич вважав, що глобальну проблему подальшого нарощування продовольчих і кормових ресурсів найдоцільніше розв'язувати шляхом: 1) підвищення продуктивності вже освоєних земель за допомогою використання нових сортів і гібридів сучасних технологій вирощування, зменшення витрат; 2) освоєння адаптивного землеробства, вирощування культур найвищої врожайності в певному регіоні; 3) освоєння продовольчих і кормових ресурсів Світового океану; 4) розподілення продовольства через внутрішній і світовий ринки. Серйозною загрозою для існування людства вчений вважав посилення антропологічного впливу на природу: забрудненість довкілля, пом'якшення клімату, природні й штучні катаклізми, ядерні вибухи, війни, що може обернутися катастрофою для нашої цивілізації.

Водночас А. О. Бабич зауважував щодо розпочатої адміністративно-командною системою країни у 1960-х рр. соціальної політики «культурного розвитку села», – зведення будинків культури, «справжніх кам'яниць», які мали б стати «греблею» міграції молоді з сіл у міста, аби ті залишалися працювати в селах «зранку і до смерканку». Для людей були й більш важливі соціально-побутові фактори: умови праці, можливість самореалізації, транспортне сполучення з містом, житло та ін. Тому це була невдала трансформація вчорашнього «вічного» в банальну політику щодо села та селян; село ж потребувало не декларацій застарілих догм, а «повернення обличчям до проблем села» (Бабич, 1990).

Важливими для нас в питанні осмислення внутрішніх трансформаційних інтелектуальних процесів академіка А. О. Бабича є розуміння внутрішнього світу його духовних цінностей. За спогадами доньки вченого Аліни Бабич-Побережної, він високо цінував художню творчість,

визнавав перетворювальну силу літератури, музики, образотворчого та виконавського мистецтва. Відвідував концерти видатних співаків І. Козловського, Б. Гмирі, Д. Гнатюка, Ю. Гуляєва, А. Солов'яненка, М. Кондратюка, А. Мокренка. Бував на виставах Національних академічних драматичних театрів імені Івана Франка (Київ), Лесі Українки (Львів), Львівського академічного театру імені Леся Курбаса, Вінницького академічного театру імені Миколи Садовського, Дніпровського театру імені Тараса Шевченка, Гранд-опера (Франція, Париж) та ін. Відвідував найбільші музеї України, США, Великобританії, Німеччини, Швеції, Фінляндії, Молдови, Грузії, країн Прибалтики тощо.

А. О. Бабич писав, що пізнання світу і людства можна отримати лише за допомогою безперервного процесу спостереження, навчання та переосмислення. Вірив, що у своєму історичному розвитку людство має потенціал для розв'язання проблем, з якими довелося зіткнутися на порозі третього тисячоліття. Розпочавши дослідження з публікацій з добору видового й сортового складу посівів, учений розширював та поглиблював вивчення складних проблем науки: селекції, рослинництва, землеробства й дійшов до світових продовольчих білкових ресурсів. У своїх фундаментальних працях він пояснив взаємозв'язок між зростанням населення й забезпеченням його продовольством, показав шляхи випереджувального росту виробництва продовольства в порівнянні з ростом народонаселення. Упродовж наукової діяльності вчений надав своєму життю сенсу та логіки, він вивчав, «робив у науці чесно й геніально те, що мав творчо робити, аналізувати, радити, застерігати, передбачати». Його раціональне вивчення й пізнання світу відбувалося його розумом, дослідженнями, досвідом.

Сучасник академіка А. О. Бабича в праці про його вінницьку наукову школу (Михайлов, 2006) написав, що лише такий вчений може мати значення, його слово несло вагому думку, викликало відповідну дію, зрошуючи розум, і почуття людини у вірі в краще життя. А. О. Бабич був ученим найширшого діапазону – від історії філософії, природознавства до селекції, рослинництва, землеробства, економіки, демографії, поєднаних із громадською позицією (Михайлов, 2006, с. 42). Про атмосферу терпимості, толерантності, стимулу до самостійної інтелектуальної праці, яка панувала в науковій школі А. О. Бабича, записали у своїх спогадах вчені: д. с. г. наук Е. Р. Ермантраут (Київ), С. В. Красненков (Ерастівська дослідна станція); В. В. Каправий (Вінниця), А. Г. Дзюбайло (Львів) та ін. Донька вченого, д. е. н. А. Бабич-Побережна під час нашої бесіди зазначила, що нові ідеї, дослідження, учні, нові наукові праці були для вченого головною ознакою й розумінням щастя (Бухта, 2023). Навіть у поїздки на відпочинок біля моря його валіза була вщерть наповнена не одягом чи іншими речами, а книгами. Вчений виношував ідею нової наукової праці, але, на жаль, 9 вересня 2015 р. його земне життя скінчилося. Отже, пошуки самого себе, відповіді на одвічні філософські запитання, самореалізацію та невтомну працю на благо людей і суспільства – «вся моя праця на благо людей, аби люди були здоровими, щасливими й жили довго» – вчений-аграрій А. О. Бабич сприймав своєю місією та сенсом життя.

Висновки. Отже, можна впевнено стверджувати, що А. О. Бабич вбачав розвиток цивілізації в рівні розвитку аграрної науки й сільськогосподарського виробництва, наявності й використання земельних, кормових, продовольчих і білкових ресурсів. Зробивши висновок, що продовольчі, кормові та лікарські ресурси планети можуть повністю забезпечити насущні потреби людства в значно більших масштабах, відкинув «пути закону» про неможливість забезпечення щораз більшого населення продовольством, відкрив дорогу творчості для нових відкриттів і досліджень взаємозв'язків народонаселення й продовольства. Вчений вважав, що для розв'язання складних проблем чисельності народонаселення і продовольства в третьому тисячолітті необхідні нові знання й теорії, підходи та методи. Умовою успішного перспективного розвитку людства А. О. Бабич вбачав забезпечення гармонійного розвитку природи і людства, створення реальних умов для самовдосконалення, самопізнання і вільного самооб'єднання на принципах нового гуманізму. Вчений поєднував особисту свободу з відповідальністю перед суспільством, визнавав, що сам є частиною природи, брав на себе

відповідальність за вплив, який людина чинить на природу, вважав, що розв'язання світових проблем лежить у людському розумі та діях.

У межах отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студіювання наукової спадщини академіка НААН А. О. Бабича, яка відкриває нові можливості та потребує нових наукових історичних розвідок у питанні розв'язання глобальних проблем людства.

Джерела та література

- Amsterdam Declaration** (2002). International Humanist, World Congress of Humanists. Noordwijkerhout, The Netherlands. 5. URL: <http://surl.li/zvgpog>
- Анатолій Олександрович Бабич** / Історія Дніпропетровського державного аграрного університету (1922–1997 рр.) (1997) Дніпропетровськ: ДДАУ, 133–134.
- Бабич, А.** (1995). Кормові і білкові ресурси світу: монографія. Київ: Урожай, 298.
- Бабич, А.** (1996) Світові, земельні, продовольчі і кормові ресурси: монографія. Київ: Аграрна наука. 572.
- Бабич, А., Побережна, А.** (2000). Народонаселення і продовольство на рубежі другого і третього тисячоліть. Київ: Аграрна наука, 155.
- Бабич, А.** (1990). Оновити відносини з селом. *Подільська зоря*, 23 січня. 2.
- Бабич, А.** (1996). Україна підраховує свої ресурси. *Сільське життя*, 18 січня. 13.
- Бухта, Г.** (2022). Формування наукових поглядів академіка О. А. Бабича у контексті розвитку української аграрної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Історія науки і біографістика: електрон. наук. фахове вид.* Вип. 4. doi.org/10.31073/istnauka202204-01
- Бухта, Г.** (2023). Академік НААН А. О. Бабич та його наукова школа з аграрного дослідництва (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. Вип. 45. Вінниця: ВДПУ, 79. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-45-79-87>
- Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи (2001). / Пазенок В., Лях В., Соболь О. та ін.; Ін-т філос. ім. Г. Сковороди НАН України. Київ: Укр. Центр духовної культури, 380.
- Демуз, І., Січкаренко, Г.** (2022). Образ «радянської людини» у контексті проблеми двомовності в період «застою». *Соціум. Документ. Комунікація*, 16. 47–64. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-16-47-64>
- Демуз, І.** (2024). Вибудовування наукових біографій учених-аграріїв (на прикладі життєпису академіка А. О. Бабича). *Історія науки і біографістика*, № 3. doi.org/10.31073/istnauka202403-01
- Забужко, О.** (1993). Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ: Основи, 123.
- Лазаренко, А.** (1998). Академік Анатолій Бабич: «Мене запрошували в США, але я вибрав Україну...». *Вінницькі відомості*, 13 лютого, 2.
- Михайлов, К.** (2006). Наукова школа академіка А. О. Бабича. Вінниця: Діло, 120.
- Наш знаменитий вчений-земляк був двічі визнаний «Людиною року» у США (2006) / 70-літній ювілей А. О. Бабича. *Васильківський вісник*, 5 серпня, 4.
- Науковці України. Еліта держави / (2010) ред. кол. П. Тронько, В. Гець, Д. Ківа, [та ін.]. Київ: Логос Україна. URL: <http://surl.li/kwirk>
- Національна академія аграрних наук України. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени УААН). 1990–2011 (2012): біогр. довід. / НААН, ДНСГ; уклад. В. Вергунов, Н. Щebetюк, О.Анікіна [та ін.], 2-ге вид. К.: Аграрна наука. 872
- Попик, В.** (2016). Знакові постаті національної історії та культури. Теоретичні й методологічні проблеми біографічних досліджень. *Українська біографістика: зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж.* / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. Вернадського; Ін-т біогр. досліджень. Київ. Вип. 14, 9–25.
- Сила науки, етики та розуму: що таке гуманізм і як світова спільнота просуває його цінності (2024). Центр громадських свобод. URL: <http://surl.li/xlgoty>
- Степовий, А.** (2006). Академік українського степу: *Зоря. Ветеран Придніпров'я*, 5 серпня, 2006, 7.

References

- Amsterdam Declaration (2002). International Humanist, World Congress of Humanists. Noordwijkerhout, The Netherlands. 5. Retrieved from: <http://surl.li/zvgpog> [in English]

- Anatolii Oleksandrovych Babych / Istoriiia Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu (1922–1997 rr.) (1997) [Anatoly Oleksandrovych Babich / History of the Dnipropetrovsk State Agrarian University (1922–1997)]. Dnipropetrovsk: DDAU, 133–134. [in Ukrainian].
- Babych, A.** (1995). Kormovi i bilkovi resursy svitu: monohrafiia. [Fodder and protein resources of the world: monograph]. Kyiv: Urozhai, 298. [in Ukrainian].
- Babych, A.** (1996) Svitovi, zemelni, prodovolchi i kormovi resursy: monohrafiia [World, land, food and fodder resources: monograph]. Kyiv: Ahrarna nauka. 572. [in Ukrainian].
- Babych, A., Poberezhna, A.** (2000). Narodonaselennia i prodovolstvo na rubezhi druhoho i tretoho tysiacholit. [Population and food at the turn of the second and third millennia]. Kyiv: Ahrarna nauka, 155. [in Ukrainian].
- Babych, A.** (1990). Onovyty vidnosyny z selom. Podilska zoria [Update relations with the village. *Podilska Zorya*], 23 sichnia. 2. [in Ukrainian].
- Babych A.** (1996). Ukraina pidrakhovuiie svoi resursy. *Silske zhyttia*. [Ukraine is counting its resources. Rural life], 18 sichnia. 13. [in Ukrainian].
- Bukhta, H.** (2022). Formuvannia naukovykh pohliadiv akademika O. A. Babycha u konteksti rozvytku ukrainskoi ahrarnoi nauky (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) [The formation of academician O. A. Babich's scientific views in the context of the development of Ukrainian agrarian science (the second half of the 20th-the beginning of the 21st century)]. *History of science and biography: electronic. of science professional type*. Istoriiia nauky i biohrafistyka: elektron. nauk. fakhove vyd. Vyp. 4. doi.org/10.31073/istnauka202204-01 [in Ukrainian].
- Bukhta, H.** (2023). Akademik NAAN A. O. Babycha ta yoho naukova shkola z ahrarnoho doslidnytstva (kinets XX – pochatok XXI st.). *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istoriiia*. [Academician of the National Academy of Sciences A.O. Babich and his scientific school of agrarian research (end of the 20 – beginning of the 21st century)]. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi.*] Vyp. 45. Vinnytsia: VDPU, 79. [in Ukrainian].
- Humanizm: suchasni interpretatsii ta perspektyvy (2001). [Humanism: Contemporary Interpretations and Perspectives] / Pazenok V., Liakh V., Sobol O. ta in.; In-t filos. im. H. Skovorody NAN Ukrainy. Kyiv: Ukr. Tsentru dukhovnoi kultury, 380. [in Ukrainian].
- Demuz, I., Sichkarenko, H.** (2022). Obraz “radianskoi liudyny” u konteksti problemy dvomovnosti v period zastoiiu. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia* [The image of the “Soviet man” in the context of the problem of bilingualism in the period of “stagnation”. *Society. Document. Communication*], 16. 47–64. doi.org/10.31470/2518-7600-2022-16-47-64 [in Ukrainian].
- Demuz, I.** (2024). Vybudovuvannia naukovykh biohrafii uchenykh-ahrariiv (na prykladi zhyttiepysu akademika A. O. Babycha. *Istoriiia nauky i biohrafistyka* [Building scientific biographies of agrarian scientists (on the example of the biography of academician A.O. Babich. *History of science and biographical studies*], № 3. doi.org/10.31073/istnauka202403-01[in Ukrainian].
- Zabuzhko, O.** (1993). Filosofiia ukrainskoi idei ta yevropeyskyi kontekst: frankivskyi period. [The philosophy of the Ukrainian idea and the European context: the Frankish period.]. Kyiv: Osnovy, 123. [in Ukrainian].
- Lazarenko, A.** (1998). Akademik Anatolii Babych: “Mene zaprosuvaly v USA, ale ya vybrav Ukrainu...” [Academician Anatoly Babich: “I was invited to the USA, but I chose Ukraine...”. *Vinnytsia information*]. *Vinnytski vidomosti*, 13 liutoho, 2. [in Ukrainian].
- Mykhailov, K.** (2006). Naukova shkola akademika A. O. Babycha. [Academician A. O. Babich Scientific School]. Vinnytsia: Dilo, 120. [in Ukrainian].
- Nash znamennyi vchenyi-zemliak buv dvichi vyznanyi “Liudynoiu roku” u USA (2006) / 70-litnii yuvilei A. O. Babycha. *Vasylkivskyi visnyk* [Celeberrimus scriptor physicus noster bis agnitus est ut “Person Anni” in USA (2006) / 70-anno anniversario A. O. Babicha. *Vasylkivsky Herald*], 5 serpnia, 4 [in Ukrainian].
- Naukovtsi Ukrainy. Elita derzhavy / (2010) red. kol. P. Tronko, V. Hets, D. Kiva, [ta in.]. [Etiam blandit Ucraina. Flos civitatis]. Kyiv: Lohos Ukraina. URL: <http://surl.li/kwirk> [in Ukrainian].
- Natsionalna akademiia ahrarnykh nauk Ukrainy. Personalnyi sklad (akademiky, chleny-korespondenty, pocheshni ta inozemni chleny UAAN). 1990–2011 (2012): biohr. dovid. [Academiae Scientiarum Agrariae Nationalis Ucrainae. Staff (academica, membra respondentia, sodales honorarii et exteri Academiae Scientiarum Ucrainae). 1990–2011 (2012): biographia. argumentum.] / NAAN, DNSH; uklad. V. Verhunov, N. Shchebetiuik, O. Anikina [ta in.], 2-he vyd. K.: Ahrarna nauka. 872 [in Ukrainian].

- Popyk, V.** (2016). Znakovi postati natsionalnoi istorii ta kultury. Teoretychni y metodolohichni problemy biohrafichnykh doslidzhen / Ukrainska biohrafistyka: zb. nauk. pr. In-tu biohr. doslidzh. [Figurae iconicae historiae nationalis et culturae. Problemata theoretica et methodologica inquisitionis biographicae / studiorum biographicorum Ucrainorum: collectio. de scientia Ave, Institutum Biogr. investigationis] / NAN Ukrainy; Nats. b-ka Ukrainy im. V. Vernadskoho; In-t biohr. doslidzhen. Kyiv. Vyp. 14, 9–25 [in Ukrainian].
- Syla nauky, etyky ta rozumu: shcho take humanizm i yak svitova spilnota prosuvaie yoho tsinnosti (2024). [Vis scientiae, ethicae et rationis: quid sit humanismus et quomodo mundus communitatis bona sua promoveat] Tsentri hromadskykh svobod. URL: <http://surl.li/xlgoty> [in Ukrainian].
- Stepovyi, A.** (2006). Akademik ukrainskoho stepu: *Zoria. Veteran Prydniprovia* [Academicus Ucrainae steppe: *Zorya. Veteranus de Dnipro*], 5 serpnia, 2006, 7. [in Ukrainian]